

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПЕДАГОГІЧНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ У ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**Овчинникова Марина Вікторівна,***кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математики теорії та методики навчання математики, докторант РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», м Ялта*

Постановка проблеми. Теоретико-методологічні засади дослідження особистісно орієнтованої підготовки майбутніх вчителів математики до науково-дослідницької діяльності – найважливіший атрибут, який обумовлює її зміст і специфіку. Вони визначають комплекс стратегічних напрямів дослідження, що забезпечує вирішення цілого ряду проблем, серед яких: конкретизація термінологічного простору дослідження; визначення особливостей і властивостей особистісно орієнтованої підготовки майбутніх вчителів математики до науково-дослідницької діяльності як системи; виявлення її закономірностей і принципів; визначення перспектив розвитку проблеми дослідження, і у зв'язку з цим педагогічної науки у цілому.

Вибір теоретико-методологічних засад – складна і відповідальна процедура, що чинить безпосередній вплив на хід подальшого дослідження, напрям наукового пошуку, глибину опрацювання проблеми, міру узагальненості отримуваних результатів. За наявності певної долі суб'єктивізму, вибір засад визначається об'єктивними чинниками – загальним завданням дослідження, мірою обґрунтованості проблеми в науці, особливостями об'єкту, що вивчається. Виходячи з розуміння особистісно орієнтованої підготовки майбутніх вчителів математики до науково-дослідницької діяльності як складного процесу, осмислення якого може і повинно здійснюватися з різних точок зору, нами у якості теоретико-методологічних засад були обрані системний, діяльнісний і особистісно орієнтований підходи. Їх взаємодоповнююче використання, на нашу думку, забезпечує комплексне дослідження особистісно орієнтованої підготовки майбутніх вчителів математики до науково-дослідницької діяльності і дозволяє виявити її нові можливості. В процесі дослідження ми розглянемо кожен з обраних підходів у взаємному зв'язку з іншими, а також представимо їх значення і результати використання для вирішення проблеми, що стоїть перед нами.

Аналіз філософських, соціологічних, психолого-педагогічних джерел показав, що в основі розкриття методологічних засад особистісно орієнтованої підготовки вчителя математики до науково-дослідницької діяльності лежить аналіз, що пов'язаний з розробкою проблеми „людина”. Філософами, психологами, соціологами, педагогами і методистами напрацьований величезний матеріал, осмислення якого є основою для створення нових концепцій педагогічної освіти, у тому числі і на основі синтезу системного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів до дослідження педагогічних явищ. Міждисциплінарний статус наукових досліджень визначає необхідність проведення категорійного аналізу цілого ряду дефініцій на основі вищезазначених підходів.

Аналіз наукових робіт в області методології педагогіки показує, що існують різні підходи до розуміння методології як наукової категорії і методології педагогіки, як галузі наукового знання. Відмінність цих підходів виявляється у визначенні методології і трактуванні її предмета (І. Блауберг, Н. Іполітова, М. Каган, В. Краєвський, О. Новіков, Є. Юдін), тому **мета статті:** аналізу понять „методологія”, „методологія педагогіки” і „методологічний підхід”. Науковий аналіз процесу формування науково-дослідницької діяльності майбутнього вчителя математики вимагає визначення основних орієнтирів для його здійснення, тобто методологічних підходів, що у свою чергу, стає можливим на основі аналізу зазначених вище понять.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з тим, що предмет нашого дослідження безпосередньо пов'язаний з науково-дослідницькою діяльністю майбутніх вчителів математики, то поняття „методологія”, „підхід”, „методологічний підхід”, є не тільки теоретичними засадами нашого дослідження, але і входять до змісту підготовки, що досліджується. Тому вважаємо за необхідне розглянути ці поняття детально.

На думку В. Гмурмана вирішення питань методології науки по-різному трактується у світовій філософській і науковій літературі. Науковець виділяє такі основні підходи до розуміння поняття методології: 1) методологія – вчення про метод; 2) методологія – вся сфера застосування філософських принципів; 3) методологія покликана розробляти не лише загальні, але також і конкретні (згідно до іншої термінології – спеціальні) дослідницькі методи. Але перелічені протилежні підходи або неправомірно звужують методологічну проблематику, або занадто розширюють її [8].

З позицій вітчизняної педагогічної науки у розумінні сутності педагогічної методології також немає єдиного трактування та історично склалися такі основні напрямки: гносеологічний, ідеологічний та гносеологічно-діяльнісний [25].

Відповідно до гносеологічного напрямку, що є історично старішим (О. Трахтенберг [26], А. Арсеньєв [2], Н. Гончарів [9], М. Данилов [10], Ф. Королєв [15] тощо) поняття методології трактується дуже близько за своїм змістом до понять гносеології та теорії пізнання. Загальна методологія розглядається як система методів пізнання і система знання про принципи і методи пізнання. Тобто увага дослідників зосереджується лише на одному аспекті сутності методології: лише як вчення про методи пізнання або про сам процес пізнання явищ, але не розглядається як вчення про методи перетворення дійсності. З позицій цього напрямку методологія педагогіки є системою знань про початкові положення, основу і структуру педагогічної теорії, про принципи підходу і способи добування знань, що відображають динамічну педагогічну дійсність. На наш погляд, цей напрямок є досить обмеженим та не приділяє уваги діяльнісному аспекту методології педагогіки. Проте, на думку О. Трахтенберга педагогічна методологія також повинна служити для вироблення принципів організації і здійснення педагогічного процесу [26], що є діяльнісними за своєю сутністю, тобто методологія все ж таки повинна мати діяльнісну спрямованість.

В радянський період провідним вважався інший напрямок у розумінні методології. Методологія розглядалась як система філософських або ідеологічних принципів радянського суспільства, що існує за межами самої педагогічної науки, тобто фактично в цьому підході поняттям „методологія” підмінялися поняття „ідеологія”, „філософія”. Так, відповідно до думки Б. Лихачева, методологія науки, її початкові положення і принципи, сутність і система понять визначаються передусім філософською концепцією, що не є складовою частиною цієї галузі наукових знань [18]. Тому „ідеологічний” напрямок до трактування методології педагогіки базується на тому, що основу педагогіки складає марксистсько-ленінська методологія, і ніякої іншої методології, що існує нібито усередині педагогіки, немає, а сама марксистсько-ленінська методологія є сукупністю ідеологічних орієнтирів, а не системою методів пізнання. Зрозуміло, що у сучасних умовах немає потреби у такому трактуванні методології педагогіки та цей напрямок є не тільки не науковим, але й хибним.

Третій напрямок – „гносеологічно-діяльнісний” – трактує методологію педагогіки як особливу наукову галузь у структурі педагогіки, що вивчає саме педагогічну науку, засоби її розвитку, процедури науково-педагогічних

досліджень та педагогічну діяльність, але у межах цього напрямку також існують дві течії, що дискутують питання: до якої діяльності можливо використовувати методологію – тільки теоретичної або теоретичної і практичної.

На думку Б. Гершунського та М. Нікандрова методологічне знання це не лише знання про знання і знання про пізнання, але і знання про перетворення відповідного об'єкту [7]. Відповідно до визначення В. Краєвського, методологія педагогіки є єдністю системи знань та системи діяльності з отримання таких знань, а також методологічного забезпечення спеціально-наукових педагогічних досліджень [17]. Ці визначення відображають два аспекти: у першому методологія з діяльнісних позицій спрямовується на забезпечення пізнання та перетворення довільного (з науковою або практичною метою) об'єкту, а у другому – лише на наукову діяльність.

У філософському енциклопедичному словнику методологія визначається як „система принципів і способів організації і побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему” [27], тобто дається діяльнісне визначення і підкреслюється, що методологія – це не лише знаряддя теоретичного пізнання, але і перетворення дійсності.

Як справедливо відмічає В. Краєвський [16], методологію трактують таким чином: як систему принципів і способів побудови теоретичної і практичної діяльності, а також як вчення про цю систему; як вчення про метод наукового пізнання і перетворення світу; як вчення про принципи побудови, форми і способи науково-дослідницької діяльності. Але усі ці визначення об'єднані однією думкою, що загальним призначенням методології є служити керівництвом, орієнтиром у науковій роботі.

Але багато сучасних науковців (В. Ворожцов, А. Москаленко, М. Шубіна [5], А. Спіркін [23], В. Фофанов [29], Є. Юдин [30]) вважають, що в системі методологічного забезпечення науки необхідне формування двох відносно відособлених підсистем (пізнавальної і прикладної). Перша підсистема дає на виході знання-відображення у вигляді наукових теорій. Проте для їх отримання використовуються методи наукового пізнання, їх формування і функціонування рефлексується у методології наукового пізнання, науки, що також входить до складу пізнавальної підсистеми. Друга підсистема дає на виході власне прикладне знання – методи практики. Проте для їх отримання потрібні особливі знання-відображення, отримання яких є спеціальним проміжним завданням, що вирішується при розробці методів практики. Процеси отримання цих знань можуть бути названі прикладними дослідженнями. Вони складають внутрішню ланку прикладної підсистеми науки, що є посередником, ланкою, що зв'язує теорію та практику. Розвиток і функціонування методів практики рефлексується в методології практики, яка входить до складу прикладної підсистеми науки [22].

Такого роду твердження повністю адекватні загальним уявленням про методологію як вчення про методи пізнання і перетворення дійсності і є конкретизацією цих представлень на загальнонауковому рівні. Ця конкретизація в принципі може і має бути продовжена на рівні кожної окремої науки, у тому числі, педагогіки.

В той же час, необхідно відмітити, що, не всяка діяльність, що потребує організації, потребує застосування методології. Як відомо, людська діяльність може розділятися на діяльність репродуктивну і продуктивну [14].

Як справедливо відмічає О. Новіков [19], репродуктивна діяльність є зліпком, копією з діяльності іншої людини або копією своєї власної діяльності, освоєної у попередньому досвіді. Така діяльність, в принципі вже організована (самоорганізується) і, очевидно, застосування методології не потребує.

Але продуктивна діяльність завжди спрямована на отримання об'єктивно нового або суб'єктивно нового результату (продукту). Будь-яка науково-дослідницька діяльність, за визначенням завжди спрямована на об'єктивно новий результат.

Таким чином, вирішення питання практичної спрямованості педагогічної методології та її перетворюючої функції має три основні трактування у педагогічній теорії: 1) заперечення існування та необхідності методології практики (В. Гмурман; М. Данилов, В. Загвязинский, В. Краєвський); 2) практичний аспект методології має лише спрямування на наукову діяльність або впровадження наукових результатів у практику (П. Атутов, З. Малькова, Н. Нікандров, Б. Гершунський, В. Шубінський, Я. Турбовський та ін.); 3) існують дві взаємодоповнюючі частини методології: педагогічне наукознавство, що спрямоване на вивчення педагогічної теорії, та інша частина методології, що зорієнтована на об'єктивну дійсність, тобто займається вивченням педагогічної практики (М. Бургін, І. Журавльов, О. Новіков, С. Розова [21]).

Перше трактування заперечує будь-яку практичну спрямованість методології педагогіки: методологія педагогіки є системою знань про основу і структуру педагогічної науки, про принципи підходу і способи добування знань, що відбивають педагогічну дійсність, а також систему діяльності з методологічного забезпечення спеціально-наукових досліджень. Об'єктом методології педагогіки визнається тільки педагогічна наука і спеціально-наукова діяльність. Терміни "методологія педагогіки" і "педагогічна методологія" однозначно розуміються лише як методологія науки.

Друге трактування визнає лише спрямованість педагогічної методології на впровадження наукових досягнень в практику. Методологія педагогіки включає вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності в області теорії і практики. Але не всяка практична порада про способи якихось конкретних дій є окремий прояв методології; не всяке будь-яке широке узагальнення в науці та не всяке відірване від практики теоретичне положення є методологічним [7].

З цієї посилки робиться висновок, що при такому підході проблема методів дослідження набуває первинного значення. Зрозуміло, вказана проблема дуже істотна для отримання результатів в науковому пізнанні, але її значення явно не таке велике для отримання результатів в педагогічній практиці, оскільки результативність практичної діяльності забезпечується не дослідницькими, а практичними методами, точніше, методами практичної діяльності. Об'єкт методології науки розглядається значно ширше за об'єкт наукознавства, методологія науки орієнтована не лише на саму науку, але, передусім, на ту об'єктивну дійсність, яку вона обслуговує, вивчає, перетворює [6].

Третє трактування характеризується затвердженням правомірності існування в педагогіці не лише методології науки, але і методології практики. [4]. Практична значущість методології педагогіки проявляється не у впровадженні наукових результатів в практику, а у вивченні зв'язків педагогіки з її предметною областю – педагогічною практикою. Методологія не повинна займатися впровадженням наукових результатів, але в круг її завдань входить визначення шляхів впровадження, загальних підходів і принципів реалізації таких процесів. Об'єктом вивчення педагогічної методології є діяльність вихователів і викладачів, діяльність вихованців, учнів, студентів, а також навчально-виховні процеси і системи. Перспективи становлення і розвитку методології науки і практики проявляється через масштабне проникнення педагогічної методології в різні сфери наукової і практичної діяльності, загальне визнання педагогічної методології як інструменту пізнання і перетворення діяльності, а також у зростанні, розвитку, розширенні методологічних операцій, що забезпечують досконалішу і продуктивнішу пізнавальну і предметно-виробничу діяльність [11].

Ця остання з позначених позицій відносно практичної спрямованості методології відрізняється ще і тим, що в ній

методологія розуміється не як знання про знання або пізнання, а як наукове знання (теоретична система) про діяльність в певній області, засобах, результатах і методах цієї діяльності.

Таке розуміння методології педагогіки, на наш погляд, є адекватним і дозволяє відокремити методології різних сфер діяльності – педагогічної науки і педагогічної практики.

В науковій літературі виділяють такі рівні методології: вищий рівень – філософська методологія (філософські знання), другий рівень – загальнонаукова методологія (системний підхід, діяльнісний підхід, характеристика різних типів наукових досліджень, їх етапи і елементи: гіпотеза, об'єкт і предмет дослідження, мета, завдання тощо), третій – конкретно наукова (сукупність методів, принципів дослідження і процедур, конкретної наукової дисципліни, яка включає як проблеми, специфічні для наукового пізнання в цій області, так і питання попередніх рівнів), і четвертий – методика і техніка дослідження [3; 16].

На думку О. Новікова, у науковому середовищі існують як би два рівнозначні поняття: „методологія науки” і „методологія наукового дослідження”. Він вважає, що за сутністю ці поняття є синонімами: наукова діяльність, діяльність кожного дослідника (чи колективу учених) здійснюється по конкретних завершених циклах – дослідженнях (наукових проектах). Вчений проектує чергове дослідження, здійснює його, оцінює отримані результати (рефлексує). Завершивши черговий цикл, вчений приступає до наступного наукового проекту – до наступного дослідження [19].

Існують дві форми методологічного знання: дескриптивна (описова) та прескриптивна (нормативна). Дескриптивне методологічне знання (про структуру наукового знання, закономірності наукового пізнання), є орієнтиром в процесі дослідження. Прескриптивне методичне знання існує вигляді настанов, прямих вказівок до діяльності. У нормативному методологічному аналізі переважають конструктивні завдання, що пов'язані з розробкою рекомендацій і правил здійснення наукової діяльності, які прямо спрямовані на регуляцію діяльності. Дескриптивний же аналіз описує вже здійснені процеси наукового пізнання [30].

Методологія педагогіки як один з проявів методології наукового пізнання, має усі необхідне врахування особливостей педагогічної науки. В контексті нашого дослідження необхідне відмітити, передусім, спрямованість методології на допомогу дослідникові, на формування у нього спеціальних умінь науково-дослідницької діяльності. Тобто, враховувати нормативну спрямованість, важливим завданням якої стає методологічне забезпечення науково-дослідницької діяльності.

В. Красевський стверджує, що методологія педагогіки це „система знань про підстави і структуру педагогічної теорії, про принципи підходу і способи добування знань, що відбивають педагогічну дійсність, а також система діяльності з отримання таких знань і обґрунтуванню програм, логіки і методів, оцінці якості спеціально-наукових педагогічних досліджень” [16]. Науковець зазначає, що відправним пунктом, що визначає підхід до розробки питань методології – позиція практики. Заради практичної діяльності існують і педагогічна наука, і її методологія.

Поняття „підхід” у новітньому філософському словнику трактується як „комплекс парадигматичних, синтагматичних і прагматичних структур і механізмів у пізнанні і (або) практиці, який характеризує стратегії, що конкурують між собою (чи що історично змінюють один одного), і програми у філософії, науці, політиці або в організації життя і діяльності людей» [29]. В. Анісімов стверджує, що підхід – це сукупність прийомів, способів, які використовують для дії на кого-небудь, вивчення чого-небудь, ведення справ. Дослідницький підхід визначається як початковий принцип, вихідна позиція дослідника [1]. На думку А. Петрова, це поняття має два значення: 1) початковий принцип, вихідна позиція, основне положення або переконання, що становить основу дослідницької діяльності; 2) напрям вивчення об'єкту (предмета) дослідження [20]. Тобто, підхід до дослідження (дослідницький підхід) розглядається як деякий початковий принцип, вихідна позиція, основне положення або переконання, на засадах якого і виконується дослідження. На основі цього визначення у нашому дослідженні ми будемо трактувати поняття „підхід” як спосіб пізнання і організації дослідження.

Підхід як цілісне явище структурно має два рівні: концептуально-теоретичний (базові, початкові концептуальні положення, ідеї і принципи, які є гносеологічною основою діяльності, що здійснюється з позицій і у рамках цього підходу, є ядром її змісту); процесуально-діяльнісний (забезпечує вироблення і застосування в процесі діяльності доцільних, адекватних її концептуально-орієнтованому змісту способів і форм здійснення) [20].

Поняття методологічного підходу є загальнонауковим. У сучасній філософії поняття методологічного підходу розглядається по-різному різними ученими.

На думку С. Юдіна і І. Блауберга методологічний підхід має три прояви: 1) принципова методологічна орієнтація дослідження; 2) точка зору, з якою розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкту); 3) поняття або принцип, що управляє загальною стратегією дослідження [3]. М. Стефанов визначає методологічний підхід як „сукупність (систему) принципів, які визначають загальну мету і стратегію відповідної діяльності” [24].

Н. Іполітова з позицій рівнів методології поняття методологічного походу трактує як: сукупність ідей, що визначають загальну наукову світоглядну позицію вченого (філософсько-прескриптивний рівень), принципів, що становлять основу стратегії дослідницької діяльності (концептуально-дескриптивний рівень), а також способів, прийомів, процедур, що забезпечують реалізацію обраної стратегії в практичній діяльності (процесуально-праксеологічний рівень) [13].

Методологічний підхід виконує такі функції в організації дослідження: філософсько-нормативну (визначення початкових світоглядних, наукових принципів, що формують основу дослідницької діяльності, що дозволяє визначити методологічну базу дослідження, сформулювати концепцію, теорію); когнітивно-прогностичну (організація вивчення об'єкту дослідження з метою отримання нових знань, висунення і обґрунтування припущень про можливі шляхи вдосконалення об'єкту); конструктивно-праксеологічну (виявлення і застосування способів, прийомів організації практичної діяльності з перетворення об'єкту дослідження).

Роль методологічного підходу в організації і здійсненні наукових досліджень – забезпечення методологічної основи пізнання і перетворення об'єктів реальної дійсності (явищ, процесів, систем). Кожен окремо взятий підхід є якісно новим способом вивчення явищ, але жоден з них не є універсальним. Різні підходи не можуть оцінюватися з позицій „краще - гірше”, необхідно говорити лише про адекватність відповідних підходів певним типам дослідження.

Висновки. Основою нашого дослідження є такі методологічні підходи: системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, але зауважимо, що відповідно до проведеного аналізу літератури філософських систем як світоглядних основ сучасної освіти ми робимо висновок, що ні одна з існуючих систем не може вирішити основних протиріччя освіти. Тому методологічною основою нашого дослідження є не окремі методологічні підходи, а їх синтез, взаємозв'язок та взаємопроникнення.

Резюме. У статті розглядаються основні трактування понять „методологія педагогіки”, „методологічний підхід”, розкриваються особливості визначення цих понять різними науковцями, визначена роль методологічного підходу в

організації і здійсненні наукових досліджень. **Ключові слова:** методологія, методологія педагогіки, методологічний підхід.

Резюме. В статье рассматриваются основные трактовки понятий "методология педагогики", "методологический подход", раскрываются особенности определения этих понятий разными научными работниками, определенная роль методологического подхода в организации и осуществлении научных исследований. **Ключевые слова:** методология, методология педагогики, методологический подход.

Summary. Basic interpretations of concepts "Methodology of pedagogics", "methodological approach", are examined in the article, the features of determination of these concepts different research workers, certain role of methodological approach, open up in organization and realization of scientific researches. **Keywords:** methodology, methodology of pedagogics, methodological approach.

Література

1. Анисимов В.В. Общие основы педагогики: учеб. для вузов / В.В. Анисимов, О.Г. Грохольская, Н.Д. Никандров. – М.: Просвещение, 2006. – 574 с.
2. Арсеньев А.М. Основные направления творческих поисков учителей в связи с переходом школы на новые программы / А.М. Арсеньев. – М., 1970. – 31 с.
3. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М.: Наука, 1973.
4. Бургин М.С. Понятия и функции методологии педагогики / М.С. Бургин // Советская педагогика, 1990. – № 10. – С.74-77.
5. Ворожцов В.П. Гносеологическая природа и методологическая функция научной теории / В.П. Ворожцов, А.Т. Москаленко, Шубина М.П. – Новосибирск: Наука, 1990. – 284 с
6. Гершунский Б.С. Педагогическое науковедение / Б.С. Гершунский // Советская педагогика. – 1989. – № 10. – С.68-74.
7. Гершунский Б.С., Никандров, Н.Д. Методологическое знание в педагогике / Б.С. Гершунский, Н.Д. Никандров. – М.: Знание, 1986. – 109 с.
8. Гмурман В.Е. Перспективные тенденции развития педагогики в современных условиях // Методологические проблемы развития педагогической науки / ред. П.Р. Атутов, М.Н. Скаткин, Я.С. Турбовской. – М. Педагогика, 1985. – С.3-56.
9. Гончаров, Н.К. О некоторых направлениях развития педагогической науки на современном этапе / Н.К. Гончаров. – М.: Знание, 1967. – 48 с.
10. Данилов М.А. Основные проблемы методологии и методики педагогических исследований / М.А. Данилов. – М.: АПН СССР, 1971. – 36 с.
11. Журавлев В.И. Взаимосвязь педагогической науки и практики / В.И. Журавлев. – М.: Педагогика, 1990. – 176 с.
12. Загвязинский В.И. Методология и методика дидактического исследования / В.И. Загвязинский. – М.: Педагогика, 1982. – 64 с.
13. Ипполитова Н.В. Взаимосвязь понятий «методология» и «методологический подход» / Н.В. Ипполитова // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия Образование. Педагогические науки. – № 13 (146). – 2009. – С.9-15.
14. Каган М.С. Человеческая деятельность: Опыт системного анализа / М. С. Каган. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
15. Королев Ф.Ф. Системный подход и возможности его применения в педагогических исследованиях / Ф.Ф. Королев // Советская педагогика. – 1970. – № 9. – С. 103-115.
16. Краевский, В. В. Методология педагогики: Пособие для педагогов-исследователей / В.В. Краевский. – Чебоксары: Изд-во Чуваши, ун-та, 2001. – 244 с.
17. Краевский, В.В. Качество педагогики и методологическая культура педагогики / В.В. Краевский // Магистр. – 1991. – № 1. – С.4-15.
18. Лихачев Б.Т. Теория коммунистического воспитания / Б.Т. Лихачев. – М.: Педагогика, 1974. – 496 с.
19. Новиков А.М., Новиков, Д.А. Методология / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М.: СИНТЕГ, 2007. – 668 с.
20. Петров А. Основные концепты компетентностного подхода как методологической категории / А.Петров // Alma mater. – 2005. – № 2. – С. 54-58.
21. Розова С.С. Проблемы предмета методологии науки / С.С. Розова // Проблемы методологии науки. – Новосибирск: Наука, 1985. – С.7-26.
22. Социальные проблемы науки: Сб. науч. трудов. – Новосибирск: Наука, 1983. – 177 с.
23. Спиркин А.Г. Философия: Учебник / А.Г. Спиркин. – 2-е изд. М.: Гардарики, 2002. – 736 с.
24. Стефанов Н. Мультипликационный подход и эффективность / Н.Стефанов. – М.: Прогресс, 1976. – 251 с.
25. Титова Е.В. Педагогическая методология: анализ отечественных научных подходов / Е.В. Титова // Письма в Emissia.Offline: электронный научно-педагогический журнал. – 2001. – №4.: [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.emissia.org/offline/2001/824.htm>
26. Трахтенберг О.В. Методы – методика – методология / О.В. Трахтенберг // Проблемы научной педагогики. – М., 1928. – С.35-59.
27. Философская энциклопедия: Т.2. – М.: Сов. Энциклопедия, 1962.
28. Философский энциклопедический словарь / Под ред. Л.Ф. Ильичева и др.- М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840с., с. 526.
29. Фофанов В.П. Социальная деятельность и теоретическое отражение / В.П. Фофанов. – Новосибирск, Наука, 1986. – 187 с.
30. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности: Методологические проблемы современной науки / Э.Г. Юдин. – М.: Наука, 1978. – 391 с.

Подано до редакції 03.11.2011